

J.R. MCNEILL, *Mosquito Empires: Ecology and War in the Greater Caribbean, 1620–1914*, Cambridge, Cambridge University Press, 2010, 389 p.

Publicată în 1972, lucrarea lui Alfred Crosby, *The Columbian Exchange: Biological and Cultural Consequences of 1492*, a popularizat ideea că America a fost cucerită de europeni nu prin folosirea unor arme superioare, ci datorită unor sisteme imunitare diferite. Bolile epidemice aduse de europeni, precum variola și gripa, au decimat populațiile native americane, permițând statelor din Europa să obțină controlul asupra Lumii Noi cu relativă ușurință. Volumul lui McNeill, *Mosquito Empires*, continuă această direcție de cercetare, lansată de Crosby în anii '70, arătând importanța virusurilor și bacteriilor în istoria modernă a Americii. În mod ironic, unele dintre bolile care le-au facilitat coloniștilor din Lumea Veche să cucerească America au contribuit la obținerea independenței coloniilor americane.

Cartea recenzată explorează legăturile între ecologie, epidemiile provocate de virusuri și politica internațională, din secolul al XVII-lea și până la începutul secolului XX, pe coastele atlantice ale celor două Americi, precum și în insulele din Marea Caraibilor. Începând din secolele al XVII-lea – al XVIII-lea, în această regiune s-a practicat în mod intensiv cultura trestiei de zahăr, ceea ce a creat condiții ideale pentru reproducerea a două specii de țânțari, *Aedes aegypti*, responsabilă pentru transmiterea febrei galbene și *Anopheles quadrimaculatus*, prin înțepăturile căreia se transmite malaria. Tăierea pădurilor, pentru a face loc plantațiilor, a dus la dispariția păsărilor care se hrăneau cu țânțarii *Aedes aegypti*; suc de trestie de zahăr a servit ca supliment alimentar ce le-a permis țânțarilor să trăiască mai mult, iar cisternele cu apă de pe plantații și din orașele-porturi au servit ca locuri ideale pentru reproducerea țânțarilor. În același timp, populația în creștere din orașele-porturi a oferit o bază constantă de sânge proaspăt pentru numărul mare de țânțari. Condiții similare create de introducerea culturilor de orez, mai ales în Carolina de sud, au dus la creșterea numărului de țânțari din specia *Anopheles quadrimaculatus*. Aportul de sclavi negri, populație ce fusese în contact vreme de multe generații cu cele două boli, a făcut ca, într-un timp relativ scurt, întreaga populație autohtonă din colonii să dezvolte o imunitate de grup față de virusul ce provoacă febra galbenă și rezistență la parazitul ce provoacă malaria. În schimb, europenilor le lipseau complet imunitatea la febra galbenă și rezistența la malarie, fapt care, potrivit lui McNeill, avea să influențeze decisiv evoluțiile geopolitice din zona Caraibilor.

Epidemiile de boli tropicale s-au extins foarte rapid, cu consecințe mortale, în rândul nou-veniților europeni, mai ales atunci când aceștia soseau în grupuri foarte numeroase, așa cum se întâmpla în cazul încercărilor de a întemeia noi colonii sau în cazul armatelor invadatoare. Un asemenea exemplu este oferit de eșecul scoțienilor de a întemeia o colonie la Darien, în Panama, în 1698–1699. Peste 80% dintre coloniștii veniți din Scoția au murit în primul an, iar colonia a fost apoi abandonată. În 1763–1764, 9 000 dintre cei 12 000 de coloniști francezi ce au încercat să stabilească o așezare nouă la Kourou, în Guyana, au murit în urma unei epidemii de febră galbenă.

Chiar dacă nu identificau corect vectorii transmiterii bolilor tropicale, spaniolii au ținut cont de imunitatea ridicată a populației născute în Americi atunci când și-au stabilit strategiile militare de apărare a coloniilor. De la sfârșitul secolului al XVI-lea, spaniolii au

investit masiv în construirea de fortificații din piatră, apărute de garnizoane constituite din rândul populației locale, așteptându-se ca acestea să reziste suficient de mult timp în fața unei armate invadatoare, încât un număr suficient de mare dintre soldații inamici să moară în urma epidemiilor de boli tropicale. După eșecul asediului asupra fortului din Santo Domingo, armata invadatoare engleză își îndreaptă atenția spre Jamaica, o colonie spaniolă cu o importanță redusă, una dintre puținele ce nu avea fortificații, pe care o cucerește cu ușurință în 1655. Fără să știe însă, coloniștii englezi au făcut o mare greșală în primii ani de după cucerire, omorând mai toate vitele de pe insulă, pentru a folosi munca mai ieftină a sclavilor, căci specia de țânțari din Jamaica, deși se hrănea și cu sângele oamenilor, îl prefera pe cel al animalelor. Rămânându-le doar oamenii pentru a se hrăni, țânțarii au răspândit cu și mai mare repeziciune febra galbenă, ceea ce dus la o mortalitate ridicată în rândul coloniștilor veniți din Anglia, populația albă a Jamaicai nereușind să depășească, vreme de un secol, numărul de 10 000 de locuitori.

Până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, încercările armatelor engleze de a cuceri fortificațiile spaniole din cele două Americi au fost sortite eșecului. În 1741, între 80% și 90% dintre soldații englezi care au asediat, fără succes, Cartagena de Indias, în Columbia de astăzi, au murit de febră galbenă. O excepție a constituit-o asedierea Havanei, în 1762, când, seceta prelungită a făcut ca numărul țânțarilor să scadă drastic, ceea ce a permis ca trupele engleze să rămână în număr suficient de mare pentru îndeajuns de mult timp încât să cucerească fortificațiile. La scurt timp însă după ocuparea orașului a început sezonul ploios, ceea ce a dus la înmulțirea țânțarilor și răspândirea cu repeziciune a febrei galbene în rândul soldaților englezi. În primele două luni de la cucerire, în Havana au murit de febră galbenă mai mulți soldați englezi decât în toate celelalte lupte, la un loc, din timpul războiului de șapte ani (1756–1763). Acest număr mare al victimelor a dus la discuțiile de pace și la retrocedarea Havanei către Spania în 1763. Așa se face că, deși superioare Spaniei din punct de vedere economic și militar, Olanda, Franța și Anglia nu au reușit să cucerească de la sfârșitul secolului al XVII-lea și până la sfârșitul secolului al XVIII-lea coloniile spaniole, eforturile lor fiind zădărnice de micuțele femele de țânțari.

Epidemiile de malarie aveau să joace un rol crucial și în războiul de independență al coloniilor nord-americane. Spre exemplu, jumătate dintre soldații lordului Cornwallis, bolnavi de malarie, nu au fost în stare să lupte la Yorktown¹, fapt care a dus la înfrângerea decisivă a armatei engleze. Și în timpul revoluției din Haiti populația locală a știut să se folosească de avantajul dat de imunitatea crescută la febra galbenă, evitând confruntările directe cu forțele coloniale superioare și adoptând tactica războiului de gherilă, lăsând timpul și țânțarii să reducă drastic numărul soldaților europeni. În februarie 1802, Toussaint Louverture îi scria lui Jean-Jacques Dessalines să aibă răbdare, căci „sezonul ploios va veni și ne va scăpa de dușmanii noștri” (p. 253). Într-adevăr, pe parcursul anului 1802, numărul morților de febră galbenă din armata franceză a crescut vertiginos, comandanții europeni nemaiaivând la dispoziție suficiente trupe pentru înăbușirea rebeliunii, ceea ce a dus la înfrângerea decisivă a colonialiștilor în anul următor și proclamarea noului stat independent, Haiti.

În ceea ce privește rolul covârșitor avut de virusuri și paraziți în obținerea independenței față de Spania a coloniilor din America de Sud, ilustrativ este următorul fapt: dintre cei 16 000 – 17 000 de soldați europeni trimiși să înfrângă rebelii din Venezuela între 1813–1821, circa 90% au murit de febră galbenă și malarie (p. 293).

¹ În comparație, rata soldaților din armata americană bolnavi de malarie era de 5%.

Virusurile și bacteriile încetează să mai joace un rol important în geopolitica regiunii Caraibilor abia la începutul secolului al XX-lea, odată cu dezvoltarea medicinei. Înțelegerea mecanismelor de transmitere a febrei galbene a permis aplicarea unor măsuri care să țină sub control populațiile de țânțari, iar efectele malariei au fost contracarate prin folosirea chininei. Doar astfel s-a putut construi canalul Panama fără costuri umane semnificative, iar Statele Unite ale Americii și-au putut impune controlul în regiune.

Uneori, însă, J.R. McNeill dă dovadă în analiza sa de un determinism ce simplifică explicațiile cauzale în istorie, fapt de care autorul este conștient dar pe care pare că nu reușește să-l evite. Dincolo de efectul literar reușit obținut de McNeill prin folosirea unor afirmații precum „Marea Britanie a luat naștere cu ajutorul febrei galbene din Darien”, căci eșecul colonizării istmului Panama i-ar fi convins pe scoțieni să semneze actul de unire cu Anglia din 1707, respectiv de utilizarea metaforei femelei de țânțar *Anopheles* văzută ca „mamă fondatoare” a Statelor Unite ale Americii, malaria având un rol decisiv în obținerea independenței față de Anglia, asemenea figuri de stil par să sugereze o înțelegere mult prea simplistă a cauzalității istorice.

Chiar dacă există studii punctuale ce arată rolul jucat de virusuri și bacterii în diferite confruntări militare, volumul *Mosquito Empires* este inovator prin faptul că arată importanța avută de aceste creaturi minuscule în geopolitica unei regiuni, timp de peste trei secole. Cartea lui McNeill va fi astfel utilă istoricilor ce studiază orice spațiu geografic, în orice perioadă.

Daniel Gicu